

ਸੰਗਤਿ

ਭਾਗ-3

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਹ ਕਾਇਨਾਤ ਅਥਵਾ ‘ਵਡ-ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ੇ’ ਦੀ ਆਪਣੇ ‘ਕਵਾਉ’ ਅਥਵਾ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੁਆਰਾ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ‘ਚਾਉ’ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਹੁਕਮੀ ਹੁਕਮ ਚਲਾਏ ਰਾਹੁ ॥

ਨਾਨਕ ਵਿਗਸੈ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-2)

ਆਪੇ ਵੇਖਿ ਵਿਗਸਦਾ ਪਿਆਰਾ ਕਰਿ ਚੋਜ ਵੇਖੈ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪੈ ॥ (ਪੰਨਾ-605)

ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ ਰੰਗਿ ਰਵਾਈ ਬੈਠਾ ਵੇਖੈ ਵਖਿ ਇਕੇਲਾ ॥ (ਪੰਨਾ-723)

ਬੱਚੇ—ਗੁੱਡੀਆਂ, ਪਟੋਲੇ ਆਦਿ ਬਣਾ ਕੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਤੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ‘ਖੇਲ’, ਇਲਾਹੀ ‘ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਦੀ ਰਚਨਾਵਲੀ ਦਾ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ।

ਢਾਹੇ ਢਾਹਿ ਉਸਾਰੇ ਆਪੇ ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੋ ॥ (ਪੰਨਾ-579)

ਭੰਨਣ ਘੜਣ ਸਮਰਥੁ ਹੈ ਓਪਤਿ ਸਭ ਪਰਲੈ ॥ (ਪੰਨਾ-1102)

ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਗੁੱਡੀਆਂ-ਪਟੋਲੇ ਤਾਂ ‘ਨਿਰਜੀਵ’ ਹਨ— ਪਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ‘ਜੋਤ’ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ‘ਜੀਵਨ-ਰੌ’ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੇ ‘ਸੂਤ’ ਵਿਚ ਪਰੋ ਦਿਤਾ।

ਸਗਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਤੁਮਰੈ ਸੂਤਿ ਧਾਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ-268)

ਆਪਨ ਸੂਤਿ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਪਰੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-292)

ਆਪੇ ਸੂਤੁ ਆਪੇ ਬਹੁ ਮਣੀਆ ਕਰਿ ਸਕਤੀ ਜਗਤੁ ਪਰੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-604)

ਇਸ ‘ਜੀਵਨ-ਰੌ’ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ ‘ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ’ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ‘ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ’ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ—

ਮੇਲ-ਜੋਲ
ਸੰਗ
ਸੰਗਤ

ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਏਸੇ 'ਨਾਮ-ਡੋਰੀ' ਅਥਵਾ ਆਤਮਿਕ 'ਸੂਤ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ 'ਜੀਵਾਂ' ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ,
ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚਕਾਰ—

ਪਿਆਰ ਦੀ ਖਿੱਚ
ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਡੋਰੀ
ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਤਾਂਘ

ਦੁਆਰਾ, ਆਤਮਿਕ—

ਸਾਂਝ
ਵਣਜ-ਵਪਾਰ
ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ
ਲਾਹਾ

ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਇਲਾਹੀ 'ਜੀਵਨ-ਰੌ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਆਤਮਿਕ—

ਸੰਬੰਧ
ਮੇਲ-ਜੋਲ
ਸਾਂਝ
ਸੰਗਤ
ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ

ਜੀਵ ਦੀ—

ਚੇਤਨਤਾ
ਧਿਆਨ
ਯਾਦ
ਸਿਮਰਨ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ
ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ

ਰਾਹੀਂ—

ਉਪਜਦੀ

ਪਲਦੀ
ਮੌਲਦੀ
ਦਿੜ੍ਹ

ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ 'ਨਾਮ' ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਦੀ ਬਾਬਤ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ —

ਅਹਿਸਾਸ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ
ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ
ਜਾਗ੍ਰਤੀ

ਸਾਡੀ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਅਥਵਾ 'ਧਿਆਨ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੀ 'ਜੀਵਨ-ਰੌਂ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ', 'ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ' ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ (consciousness) ਅਥਵਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੀ 'ਠੁੱਲੀ' ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਰਵਿ-ਰਹੀ 'ਜੀਵਨ-ਰੌਂ', 'ਸਬਦ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਅਥਵਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਤੀਖਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਹੀ ਕੋਮਲ ਦੈਵੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਰਸ ਅਤੇ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ' ਮਾਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਅਹਿਸਾਸ ਸ਼ਕਤੀ ਯਾ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਠੁੱਲੀ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ 'ਪਸ਼ੂ' ਸਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗਰ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋ ਕੇ ਅਚੇਤ ਹੀ ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਜੋ ਨ ਸੁਨਹਿ ਜਸੁ ਪਰਮਾਨੰਦਾ ॥

ਪਸੁ ਪੰਖੀ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਤੇ ਮੰਦਾ ॥

(ਪੰਨਾ-188)

ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੁ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥

ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ॥

(ਪੰਨਾ-267)

ਮਨਮੁਖਿ ਅੰਧੁਲੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨ ਭਾਈ ॥

ਪਸੁ ਭਏ ਅਭਿਮਾਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-1190)

ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਅਸੀਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਭੀ ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੇ ਹਾਂ ।

ਜਿਉ ਕੂਕਰੁ ਹਰਕਾਇਆ ਧਾਵੈ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ॥

ਲੋਭੀ ਜੰਤੁ ਨ ਜਾਣਈ ਭਖੁ ਅਭਖੁ ਸਭ ਖਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-50)

ਪ੍ਰਿਗੁ ਖਾਣਾ ਪ੍ਰਿਗੁ ਪੈਨ੍ਣਾ ਜਿਨ੍ਣਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਪਿਆਰੁ ॥

ਬਿਸਟਾ ਕੇ ਕੀੜੇ ਬਿਸਟਾ ਰਾਤੇ ਮਰਿ ਜੰਮਹਿ ਹੋਹਿ ਖੁਆਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-1347)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਭੁਲ' ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਚੇਤਨਤਾ ਵਿਚੋਂ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਜੀਵਨ-ਰੌਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਯਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਯਾ 'ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਜੀਵ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਨਾਲ 'ਚੇਤਨ-ਸੰਬੰਧ' ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਜੀਵਨ-ਰੌਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ—

ਸਾਂਝ

ਸੰਗਤ

ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ

ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਹੀ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ' ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ 'ਜੀਵ' ਆਤਮਿਕ 'ਮਾਲਾ' ਦੇ ਬਾਕੀ ਮਣਕਿਆਂ ਅਥਵਾ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਿਛੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਦੈਵੀ ਦਾਮਨਿਕ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਨਾਲ ਅੰਤ੍-ਆਤਮੇ—

ਮੇਲ-ਜੋਲ

ਸਾਂਝ

ਸੰਗਤ

ਵਣਜ-ਵਪਾਰ

ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ

ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਭੁਲ' ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ 'ਸੋਮੇ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਅਤੇ 'ਸੰਗਤ' ਨਾਲੋਂ ਟੁਟ ਕੇ, ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲਾਪਨ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸਾਧ ਜਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੇ ਰਗਨਿ ਇਕੇਲੜੀਆਹ ॥ (ਪੰਨਾ-135)

ਧਨ ਏਕਲੜੀ ਜੀਉ ਬਿਨੁ ਨਾਹ ਪਿਆਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-244)

ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਨ ਚੇਤਨੀ ਮਨਿ ਆਪਣੈ ਸੁਚੇਤ ॥

ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੁਆੜ ਜਿਉ ਸੁੰਵੇ ਅੰਦਰਿ ਖੇਤ ॥ (ਪੰਨਾ-463)

ਆਪ ਕਮਾਣੈ ਵਿਛੁੜੀ ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਦੇਣ ॥ (ਪੰਨਾ-136)

ਵਿਧਣ ਖੂਹੀ ਮੁੰਧ ਇਕੇਲੀ ॥

ਨਾ ਕੋ ਸਾਥੀ ਨਾ ਕੋ ਬੇਲੀ ॥ (ਪੰਨਾ-794)

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦ ਤਾਈਂ ਕੋਈ 'ਮਣਕਾ' ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਉਹ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕਿਆਂ ਦੇ 'ਪ੍ਰਵਾਰ' ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ 'ਮਾਲਾ' ਦੀ ਸੁਹਣਾਪ, ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਮਣਕੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਯਾ ਵਿਰਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ 'ਮਾਲਾ' ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਇਕੱਲੇ ਮਣਕੇ ਦੀ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਯਾ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਮਣਕਾ ਆਪੂੰ ਸਹੇੜੀ ਹੋਈ ਇਕੱਲ ਵਿਚ ਝੁਰਦਾ ਅਤੇ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਜੀਵ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ 'ਸਾਂਝੀਵਾਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਨਾਮ' ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਸਤਸੰਗੀਆਂ, ਸੰਤ ਮੰਡਲੀ ਅਥਵਾ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਵਾਰ' ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੈਵੀ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ 'ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ' ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਲਾਹਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ ਸੰਗਿ ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ ॥ (ਪੰਨਾ-135)

ਸੁਖਿ ਬੈਸਹੁ ਸੰਤ ਸਜਨ ਪਰਵਾਰੁ ॥

ਹਰਿ ਧਨੁ ਖਟਿਓ ਜਾ ਕਾ ਨਾਹਿ ਸੁਮਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-185)

ਸੰਤਨ ਸਿਉ ਮੇਰੀ ਲੇਵਾ ਦੇਵੀ ਸੰਤਨ ਸਿਉ ਬਿਉਹਾਰਾ ॥

ਸੰਤਨ ਸਿਉ ਹਮ ਲਾਹਾ ਖਾਟਿਆ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-614)

ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਸੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਲਾਹਾ

ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਸਚੁ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-1040)

ਹੀਰੇ ਹੀਰਾ ਬੋਧਿਆ ਰਤਨ ਮਾਲ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਚੰਗੀ । (ਵਾ, ਭਾ. ਗੁ. 6/9)

ਗੁਰਸਿਖ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥਾ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਮਾਲ ਪਰੋਈ ।

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. 15/16)

ਖਤਰਨਾਕ ਮੁਜਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲ ਕੋਠਰੀ (solitary cell) ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ 'ਇਕੱਲ' ਅਤਿ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ 'ਜੀਵ', 'ਨਾਮ' ਨਾਲੋਂ ਟੁਟ ਕੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਅਥਵਾ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦਾ 'ਭਰਮ' ਚਿੰਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦੀ 'ਕਾਲ ਕੋਠਰੀ' ਵਿਚ ਕੈਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚਿੰਤਾ-ਫਿਕਰ, ਡਰ-ਭੈ ਦੇ 'ਅਗਨ ਸੋਕ ਸਾਗਰ' ਵਿਚ ਸੜਦਾ-ਬਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਜੀਅ ਹਰਿ ਤੇ ਵਿਛੁੜੇ ਸੇ ਸੁਖਿ ਨ ਵਸਨਿ ਭੈਣ ॥ (ਪੰਨਾ-136)

ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਫਿਰੈ ਬਿਲਲਾਦੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਏ ॥ (ਪੰਨਾ-513)

ਜਿਸ ਨੇ ਕਰਤਾ ਵਿਸਰੈ ਤਿਸਹਿ ਵਿਛੋੜਾ ਸੋਗੁ ਜੀਉ ॥ (ਪੰਨਾ-760)

ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ 'ਦੈਵੀ ਸੰਗਤ' ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ। ਜੇ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਯਾ ਰਿਵਾਜਨ 'ਸੰਗਤ' ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਭੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਲਾਹਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਜਿਨ ਕੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਹਹਿ ਸੇ ਬਹਹਿ ਨ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ ॥

ਓਥੈ ਸਚੁ ਵਰਤਦਾ ਕੂੜਿਆਰਾ ਚਿਤ ਉਦਾਸਿ ॥

ਓਇ ਵਲਛਲੁ ਕਰਿ ਝਤਿ ਕਢਦੇ ਫਿਰਿ ਜਾਇ ਬਹਹਿ ਕੂੜਿਆਰਾ ਪਾਸਿ ॥

ਵਿਚਿ ਸਚੇ ਕੂੜੁ ਨ ਗਡਈ ਮਨਿ ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਨਿਰਜਾਸਿ ॥

ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜਿਆਰੀ ਜਾਇ ਰਲੇ

ਸਚਿਆਰ ਸਿਖ ਬੈਠੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ ॥ (ਪੰਨਾ-314)

ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਸਚੇ ਵਣਜਾਰੇ ਓਥੈ ਕੂੜੇ ਨ ਟਿਕੰਨਿ ॥

ਓਨਾ ਸਚੁ ਨ ਭਾਵਈ ਦੁਖ ਹੀ ਮਾਹਿ ਪਚੰਨਿ ॥ (ਪੰਨਾ-756)

ਕਬੀਰ ਪਾਪੀ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਵਈ ਹਰਿ ਪੂਜਾ ਨ ਸੁਹਾਇ ॥

ਮਾਖੀ ਚੰਦਨੁ ਪਰਹਰੈ ਜਹ ਬਿਗੰਧ ਤਹ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-1368)

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸੁਣਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥ ਨ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ ।

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲੁ ਨ ਲਹੰਦੇ । (ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. 17/3)

ਜਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਯਾਦ', ਜੀਵ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ (consciousness) ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ ਯਾ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਅਥਵਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਦੀ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਅਥਵਾ 'ਦੂਜੇ-ਭਾਉ' ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਅਥਵਾ ਹਉਂਧਾਰੀ ਚੇਤਨਤਾ (ego-consciousness) ਦੁਆਰਾ —

ਮੈਂ-ਮੇਰੀ

ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਕਾਮ

ਕ੍ਰੋਧ

ਲੋਭ

ਮੋਹ

ਹੰਕਾਰ

ਆਦਿ, ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆ ਚਿੰਬੜਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ 'ਅਭਿਆਸ' ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਨ ਉਤੇ 'ਭਰਮ ਕੀ ਕਾਈ' ਅਥਵਾ 'ਮਾਇਕੀ ਮੈਲ'

ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਰੇਡੇ ਅਥਵਾ ਅਸ਼ਰਧਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਮਾਇਕੀ ਖਿਆਲ, ਸਮਝ, ਨਿਸਚੇ ਅੱਡੋ-ਅੱਡ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ 'ਤਜਰਬੇ' ਭੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਭੀ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਕਾਰਣ 'ਹਉਂਧਾਰੀ' ਅਤੇ 'ਨਾਮ' ਨਾਲੋਂ ਟੁਟਿਆਂ 'ਜੀਵਾਂ' ਦੀ—

ਸੋਚਣੀ

ਸਮਝ

ਖਿਆਲ

ਨਿਸਚੇ

ਸ਼ਰਧਾ

ਗੀੜਾਂ

ਆਸਾਂ

ਸੁਆਦ

ਕਰਮ

ਧਰਮ

ਕ੍ਰਿਆ

ਅਥਵਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ 'ਅੰਤਰ' ਅਥਵਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮਾਇਕੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਸ 'ਅੰਤਰ' ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ—

ਮਤ-ਭੇਦ

ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ

ਝਗੜੇ

ਲੜਾਈਆਂ

ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ

ਜ਼ੁਲਮ

ਹੋਣੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ । ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਸਾਡੇ—

ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ

ਘਰਾਂ ਵਿਚ

ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ

ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਵਿਚ

ਵਿਦਿਅਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ
 ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ
 ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ
 ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਵਿਚ
 ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ
 ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ
 ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ

‘ਪ੍ਰਗਟ’ ਪਹਾਰੇ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਜਦ ਤਾਂਈ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ‘ਰੁਖ’ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਦੀ ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ‘ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ’ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਅਥਵਾ ਇਲਾਹੀ ‘ਭਾਣੇ’ ਨਾਲ ‘ਸੁਰ’ ਹੋਏ ‘ਸੰਗੀਆਂ-ਸਾਥੀਆਂ’ ਸਾਧਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਗੁਰਮਖ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ‘ਸੰਗਤ’ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੋਜਨ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ—

ਸਾਂਝ
 ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ
 ਵਣਜ-ਵਪਾਰ
 ਸੌਦਾ

ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ‘ਲਾਹਾ’ ਲੈ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਸ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ — ਇਲਾਹੀ ‘ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ’ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਥਵਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ, ਅਸੀਂ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਆਤਮਿਕ ‘ਸਾਧ ਸੰਗਤ’ ਅਥਵਾ ‘ਸਤ ਸੰਗਤ’ ਤੋਂ ‘ਵਾਂਝੇ’ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ‘ਮਨਮੁਖ’ ਬਣ ਕੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ‘ਬਿਖਮ ਸੋਕ ਸਾਗਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਭਉਜਲ ਬਿਖਮ ਅਸਗਾਹੁ’ ਵਿਚ ਪਲਚ ਕੇ ਮਰਦੇ, ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਨਰਕ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਆ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਦੁਖੁ ਪਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-77)

ਜਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਤਿ ਸੰਗੁ ਨ ਪਾਇਆ

ਸੇ ਭਾਗਹੀਣ ਪਾਪੀ ਜਮਿ ਖਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-494)

ਮੋਹ ਰੋਗ ਸੋਗ ਤਨੁ ਬਾਧਿਓ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਭਰਮਾਈਐ ॥

ਟਿਕਨੁ ਨ ਪਾਵੈ ਬਿਨੁ ਸਤਸੰਗਤਿ ਕਿਸੁ ਆਗੈ ਜਾਇ ਰੂਆਈਐ ॥ (ਪੰ.-532)

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਬਿਨੁ ਭ੍ਰਮਿ ਮੁਈ ਕਰਤੀ ਕਰਮ ਅਨੇਕ ॥

ਕੌਮਲ ਬੰਧਨ ਬਾਧੀਆ ਨਾਨਕ ਕਰਮਹਿ ਲੇਖ ॥ (ਪੰਨਾ-928)

ਮਨਮੁਖਿ ਆਵੈ ਮਨਮੁਖਿ ਜਾਵੈ ॥ ਮਨਮੁਖਿ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਜਿਤਨੇ ਨਰਕ ਸੇ ਮਨਮੁਖਿ ਭੋਗੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੇਪੁ ਨ ਮਾਸਾ ਹੇ ॥ (ਪੰਨਾ-1073)

ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਇਲਾਹੀ 'ਜੋਤ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਜੀਵ ਦੀ 'ਚੇਤਨਤਾ' ਅਥਵਾ ਅੰਤਿਸ਼-ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰੀਤ-ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ' ਦੀ 'ਖਿਚ' ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ ਗੁੱਝੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਭੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਮੋਹ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ 'ਮੋਹ' ਕਾਇਨਾਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਆਦਿ 'ਟੋਲਿਆਂ' ਯਾ ਡਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਕੁਰਬਾਣੁ ਕੀਤਾ ਤਿਸੈ ਵਿਟਹੁ ਜਿਨਿ ਮੋਹੁ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-918)

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-1052)

ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਮੋਹੁ ਹੈ ਪਾਸਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-1067)

ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ 'ਪ੍ਰੀਤ-ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ' ਦੀ ਖਿਚ ਅਥਵਾ 'ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਰੀ' ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ 'ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰ' ਵਾਲਾ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੁਖਦਾਈ, ਅਨੰਦਮਈ ਅਤੇ ਬਿਸਮਾਦੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਦੀ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਨੂੰ ਖੇਲਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਗੁਰਮੁਖ', 'ਸਾਧ', 'ਭਗਤ', 'ਹਰਿਜਨ' ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ —

‘ਸੰਗ’ ਕਰਨ

‘ਮੇਲ-ਜੋਲ’ ਕਰਨ

‘ਸਾਂਝ’ ਕਰਨ

‘ਲੇਵਾ-ਦੇਵੀ’ ਕਰਨ

‘ਵਣਜ-ਵਪਾਰ’ ਕਰਨ

ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਤਸੰਗਤ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਆਉ ਸਾਜਨ ਸੰਤ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥

ਮਿਲਿ ਗਾਵਹ ਗੁਣ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-104)

ਸਤਸੰਗਤਿ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਸਾਧੂ ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ॥
(ਪੰਨਾ-368)

ਸੰਤਹ ਸੰਗੁ ਸੰਤ ਸੰਭਾਖਨੁ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਿ ਮਨੁ ਜਾਗੈ ॥ (ਪੰਨਾ-674)

ਰਾਮ ਮੋ ਕਉ ਹਰਿ ਜਨ ਮੇਲਿ ਮਨਿ ਭਾਵੈ ॥

ਅਮਿਉ ਅਮਿਉ ਹਰਿ ਰਸੁ ਹੈ ਮੀਠਾ ਮਿਲਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਮੁਖਿ ਪਾਵੈ ॥ (ਪੰ.-881)

ਹਰਿ ਜਨ ਸਗਲ ਉਧਾਰੇ ਸੰਗ ਕੇ ॥

ਭਏ ਪੁਨੀਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਨ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਦੁਖ ਹਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-1208)

ਇਸ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ 'ਨਾਮ' ਦੀਆਂ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾਵਾਂ' ਤੋਂ ਟੁਟੇ ਹੋਏ ਅਥਵਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ 'ਬੇਮੁਖ' ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਯਾ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਨੂੰ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਤਸੰਗਤ' ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ 'ਇਕੱਠ' ਯਾ 'ਮੇਲ-ਜੋਲ' ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ' ਦੀ ਝਲਕ ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਦੀ 'ਪਾਰਸ ਕਲਾ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ' ਤੋਂ 'ਅਣਰੰਗੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ' ਨੂੰ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਤ ਸੰਗਤ' ਕਹਿਣਾ ਨਾਵਾਜਬ ਤੇ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ । ਐਸੇ 'ਨਾਮ' ਤੋਂ 'ਅਣਰੰਗੇ' ਅਥਵਾ ਸੱਖਣੇ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਸਦਾ ਸਹਾਈ ਸੰਤ ਪੇਖਹਿ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ ॥

ਨਾਮ ਬਿਹੁਨੜਿਆ ਸੇ ਮਰਨ੍ ਵਿਸੂਰਿ ਵਿਸੂਰਿ ॥ (ਪੰਨਾ-397)

ਮਨਮੁਖਾ ਕੇਰੀ ਦੋਸਤੀ ਮਾਇਆ ਕਾ ਸਨਬੰਧੁ ॥.....

ਕੂੜਾ ਗੰਢੁ ਨ ਚਲਈ ਚਿਕੜਿ ਪਥਰ ਬੰਧੁ ॥ (ਪੰਨਾ-959)

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥

ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਗੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੇਰਿ ॥ (ਪੰਨਾ-1369)

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਮੁਰਦਾ ਲੋਥਾਂ' ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚੋਂ ਬਦਬੋ ਹੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

'ਨਾਮ' ਅਥਵਾ ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ' ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਅਤੀ ਮਲੀਨ ਅਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਮਾਇਕੀ ਬਦਬੂ ਦੀ 'ਸੜਿਹਾਂਦ' ਉਪਜਦੀ ਹੈ — ਜਿਸ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ-ਸਾਥੀਆਂ ਉਤੇ 'ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੜਿਹਾਂਦ' ਵਾਂਗ ਅਤਿਅੰਤ ਭੈੜਾ ਤੇ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਤਾਂਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਮੋਹ-ਪਿਆਰ' ਵਿਚ ਭੀ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦੀ ਅੰਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮਾਇਕੀ ਪਿਆਰ ਅਥਵਾ 'ਮੋਹ' ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਜਗਤ ਮੈ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ ਕਿਆ ਦਾਰਾ ਕਿਆ ਮੀਤ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਮੇਰਉ ਮੇਰਉ ਸਭੈ ਕਹਤ ਹੈ ਹਿਤ ਸਿਉ ਬਾਧਿਓ ਚੀਤ ॥ (ਪੰਨਾ-536)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਹੈ ਖੋਟਾ ਇਹੁ ਵਾਪਾਰਾ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-570)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਭੁ ਕੂੜੁ ਹੈ ਕੂੜੇ ਹੋਇ ਗਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਝਗੜਾ ਪਾਇਓਨੁ ਝਗੜੈ ਜਗੁ ਮੁਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-790)

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਸੇ ਹੋਤ ਦੇਖੇ ਖੇਹ ॥

ਪੁਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਬਿਲਾਸ ਬਨਿਤਾ ਤੂਟਤੇ ਏ ਨੇਹ ॥

(ਪੰਨਾ-1006)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਭੁਲਿਆਂ ਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ 'ਮੁਰਦਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ—

ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਿਨੀ ਨ ਸੇਵਿਓ ਸਬਦਿ ਨ ਕੀਤੇ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਅੰਤਰਿ ਗਿਆਨੁ ਨ ਆਇਓ ਮਿਰਤਕੁ ਹੈ ਸੰਸਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-88)

ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-142)

ਮਿਰਤਕ ਕਹੀਅਹਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਭਗਵੰਤ ॥ (ਪੰਨਾ-253)

ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸੋ ਮੂਆ ॥

(ਪੰਨਾ-407)

ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਕਿ ਨਾਮ ਅਥਵਾ ਇਲਾਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ' ਤੋਂ ਟੁਟੇ ਹੋਏ 'ਜੀਵ' ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ 'ਮੁਰਦੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਅਥਵਾ 'ਸੰਗ' ਵਿਚੋਂ ਭੀ 'ਮੁਰਦਿਹਾਣ ਦੀ ਬਦਬੋ' ਨਿਕਲਣੀ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ।

ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਜੋ—

ਸ਼ਕ

ਸਾੜਾ

ਘਿਰਨਾ

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਝਗੜੇ

ਲੜਾਈਆਂ

ਬਦਲੇ

ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਤੇ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਇਨਸਾਨੀ 'ਮੁਰਦਿਹਾਣ' ਦੀ ਬਦਬੋ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਯਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ।

ਇਹ 'ਵਿਸ਼ਵਾਸ-ਹੀਣ' ਨਾਮ ਤੋਂ ਟੁਟੇ ਹੋਏ 'ਮੁਰਦਾ' ਜੀਵ, ਖੁਦ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੇ 'ਅਗਨ-ਸੋਕ-ਸਾਗਰ' ਵਿਚ ਸੜਦੇ-ਬਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭੀ ਇਹ 'ਸੰਗ' ਯਾ 'ਮੇਲ' ਕਰਦੇ ਹਨ— ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀ 'ਚੁਆਤੀ' ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ 'ਇਕੱਠ' ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਇਕੀ 'ਅਗਨ-ਸੋਗ-ਸਾਗਰ' ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਮੰਨੈ ਓਹੁ ਮਨਮੁਖੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮੁਠਾ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ॥

ਓਸੁ ਅੰਦਰਿ ਕੂੜੁ ਕੂੜੋ ਕਰਿ ਬੁਝੈ ਅਣਹੋਦੇ ਝਗੜੇ ਦਯਿ ਓਸੁ ਦੈ ਗਲਿ ਪਾਇਆ

॥

ਓਹੁ ਗਲ ਫਰੋਸੀ ਕਰੇ ਬਹੁਤੇਰੀ ਓਸੁ ਦਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਭਾਇਆ ॥

ਓਹੁ ਘਰਿ ਘਰਿ ਹੰਢੈ ਜਿਉ ਰੰਨ ਦੋਹਾਗਣਿ

ਓਸੁ ਨਾਲਿ ਮੁਹੁ ਜੋੜੇ ਓਸੁ ਭੀ ਲਛਣੁ ਲਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-303)

ਮਨਮੁਖ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਵਿਆਪੇ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਮਨੂਆ ਥਿਰੁ ਨਾਹਿ ॥

ਅਨਦਿਨੁ ਜਲਤ ਰਹਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਹਉਮੈ ਖਪਹਿ ਖਪਾਹਿ ॥

ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਮਹਾ ਗੁਬਾਰਾ ਤਿਨ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਕੋਈ ਜਾਹਿ ॥ (ਪੰਨਾ-652)

ਮਨਮੁਖ ਬੋਲੇ ਅੰਧਲੇ ਤਿਸੁ ਮਹਿ ਅਗਨੀ ਕਾ ਵਾਸੁ ॥ (ਪੰਨਾ-1415)

ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ', ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ, ਡੇਰੇ, ਮਠ, ਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਠਾਠ ਆਦਿ—

ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ

ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ

ਮਾਨਸਿਕ ਠੰਢ

ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਸੇਧ

ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ

ਭਗਤੀ

ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ

ਆਦਿ, ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ 'ਕੇਂਦਰ' ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਪਰ, ਬੜੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਅਤੇ ਦੁਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਤਮਿਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਟੁਟੇ ਹੋਏ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅੱਗ ਜਾ ਲਾਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਭੀ—

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਤਅੱਸੁਬ

ਲੋਭ

ਕ੍ਰੋਧ

ਹੰਕਾਰ

ਡਰ

ਸਹਿਮ

ਅਸ਼ਾਂਤੀ

ਬੇਮੁਖਤਾ

ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਅਤੇ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਬੇਮੁਖਤਾ ਵਿਚ —

ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ

ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲ

ਪਾਰਟੀ ਬਾਜ਼ੀ

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਨਿਜੀ ਸੁਆਰਥ

‘ਕੁਰਸੀ’ ਦੀ ਲਾਲਸਾ

ਚੌਧਰ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਹਉਮੈ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ

ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ —

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ ਦੇ ਅੱਡੇ

ਹਉਮੈ ਦਾ ਅਖਾੜਾ

ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਖੇਤਰ

ਨਿਜੀ ਸੁਆਰਥ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ

ਮਾਇਕੀ ਲਾਭ

ਗੱਪ-ਸ਼ਪ ਦਾ ਅਖਾੜਾ

ਨਿੰਦਾ-ਚੁਗਲੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ

ਧੜੇ-ਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਅੱਡਾ

ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ

ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ

ਬਣਾ ਛਡਿਆ ਹੈ ।

ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ‘ਇਸ਼ਟ’ ਤੇ ‘ਗੁਰੂ’ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ — ਉਸ ਦੀ ਪਾਵਨ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਲੋਭ, ਸੁਆਰਥ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ‘ਹਉਮੈ’ ਦਾ ਖੁੱਲਮ-ਖੁੱਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ’ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਗਿਲਾਨੀ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗਿਲਾਨੀ ਯਾ ‘ਅਗਨੀ ਦੀ ਚਿਣਗ’ ਅਪਣੇ ਨਾਲ, ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ‘ਚੁਆਤੀ’ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭੀ —

ਲੋਭ-ਲਹਿਰ
 ਤੂੰ-ਤੂੰ, ਮੈਂ-ਮੈਂ
 ਹਉਮੈ ਦੀਆਂ ਬੜ੍ਹਕਾਂ
 ਧੜੇ ਬਾਜ਼ੀ
 ਖਿਚੋ-ਤਾਣ
 ਤਾਹਨੇ-ਮਿਹਣੇ
 ਲੜਾਈਆਂ-ਝਗੜੇ
 ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ
 ਬਦਲੇ ਲੈਣੇ

ਆਦਿ, ਘਿਰਨਾਯੋਗ, ਭਿਆਨਕ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਕਰਤੂਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਸਾਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਲਾਨੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਬਾਹਰਿ ਕੀ ਅਗਨਿ ਬੁਝਤ ਜਲ ਸਰਿਤਾ ਕੈ,
 ਨਾਉ ਮੈ ਜਉ ਅਗਨਿ ਲਾਗੈ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬੁਝਾਈਐ ॥
 ਬਾਹਰਿ ਸੈ ਭਾਗਿ ਓਟ ਲੀਜੀਅਤ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ,
 ਗੜ੍ਹ ਮੈ ਜਉ ਲੂਟਿ ਲੀਜੈ ਕਹੋ ਕਤ ਜਾਈਐ ॥
 ਚੋਰਨ ਕੈ ਤ੍ਰਾਸ ਜਾਏ ਸ਼ਰਨਿ ਨਰਿੰਦ,
 ਮਾਰੈ ਮਹੀਪਤਿ ਜੀਉ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਚਾਈਐ ॥
 ਮਾਇਆ ਡਰ ਡਰਪਤ ਹਾਰਿ ਗੁਰ ਦੁਆਰਿ ਜਾਵੈ,
 ਤਹਾਂ ਜਉ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ਕਹਾਂ ਠਹਰਾਈਐ ॥ (ਕ. ਭਾ. ਗੁ. 544)

ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਲਾਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, 'ਸਤਸੰਗ' ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਦੀ 'ਆੜ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਲਾਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ 'ਸਤਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇਣਾ, ਸਾਡੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ 'ਭੁਲ' ਹੈ ।

ਅਸੀਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਧਰਮ ਦੇ ਦੀਰਘ 'ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ' ਵਿਚ— ਅਵੇਸਲੇ, ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਣਜਾਣ, ਅਗਿਆਨੀ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ ਬਣ ਕੇ—

ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ
 ਇਲਾਹੀ 'ਰੰਗ' ਵਾਲੀ
 ਆਤਮਿਕ 'ਰਸ' ਵਾਲੀ
 'ਚੁਪ-ਪ੍ਰੀਤ' ਵਾਲੀ
 'ਪ੍ਰੀਤ-ਡੋਰੀ' ਵਾਲੀ

ਪਿਆਰ ਵਲਵਲਿਆਂ ਵਾਲੀ
 'ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ' ਵਾਲੀ
 'ਰੁਣ-ਝੁਣ' ਵਾਲੀ
 'ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ' ਵਾਲੀ
 'ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ' ਵਾਲੀ
 'ਜੀਉਂਦੀ-ਜਾਗਦੀ'
 ਆਤਮਿਕ 'ਛੋਹ' ਵਾਲੀ
 ਆਤਮਿਕ 'ਖਿੱਚ' ਵਾਲੀ
 'ਨਾਮ' ਵਾਲੀ

'ਸਤ ਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮਿਕ 'ਮਾਰਗ' ਦੀ 'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਏਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਹੋਣਹਾਰ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਫੋਕੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਈ ਤੇ ਰਸਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ ।

ਮੋਨਿ ਭਇਓ ਕਰਪਾਤੀ ਰਹਿਓ ਨਗਨ ਫਿਰਿਓ ਬਨ ਮਾਹੀ ॥
 ਤਟ ਤੀਰਥ ਸਭ ਧਰਤੀ ਭ੍ਰਮਿਓ ਦੁਬਿਧਾ ਛੁਟਕੈ ਨਾਹੀ ॥
 ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥ ਜਾਇ ਬਸਿਓ ਸਿਰਿ ਕਰਵਤ ਧਰਾਏ ॥
 ਮਨ ਕੀ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੇ ਲਖ ਜਤਨ ਕਰਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ-642)

ਹਨੁ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰਿ ਕਾਇਆ ਛੀਜੈ ॥
 ਵਰਤੁ ਤਪਨੁ ਕਰਿ ਮਨੁ ਨਹੀ ਭੀਜੈ ॥ (ਪੰਨਾ-905)

ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ-ਪੁਰੀ ਜਾਹਰਾ 'ਕੁਸੰਗਤ' ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਤਸੰਗ' ਕਹਿਣਾ 'ਸਤਸੰਗਤ' ਅਥਵਾ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੈ ।

ਸਾਡੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਅਥਵਾ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ — ਰੰਗਣ, ਢਾਲਣ, ਘੜਨ, ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਜ਼ਰੀਆ 'ਸੰਗਤ' ਹੀ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ 'ਸੰਗਤ' ਹੀ ਸਾਡੇ 'ਜੀਵਨ' ਨੂੰ —

ਸੁਖਦਾਈ	ਯਾ	ਦੁਖਦਾਈ
ਕਾਮਯਾਬ	ਯਾ	ਨਿਸਫਲ
ਨੇਕ	ਯਾ	ਬਦ
ਪਰਮਾਰਥੀ	ਯਾ	ਮਾਇਕੀ
ਆਤਮ ਪ੍ਰਾਇਣ	ਯਾ	ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਾਇਣ
ਸ਼ਾਂਤ	ਯਾ	ਅਸ਼ਾਂਤ

ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ	ਯਾ	ਫੋਕਾ
ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ	ਯਾ	ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ
ਮੁਕਤੀ	ਯਾ	ਬੰਧਨ
ਸੁਰਗ	ਯਾ	ਨਰਕ
ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨ	ਯਾ	ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ
ਨਾਮ ਦੀ ਠੰਢ	ਯਾ	ਮਾਇਕੀ ਅਗਨ
ਆਤਮ ਗਿਆਨ	ਯਾ	ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ	ਯਾ	ਈਰਖਾ ਦੀ ਸਾੜ
‘ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ’	ਯਾ	ਮੈਂ-ਮੇਰੀ
ਗੁਰਮੁਖ	ਯਾ	ਮਨਮੁਖ
ਆਸਤਿਕ	ਯਾ	ਨਾਸਤਿਕ

ਆਦਿ, ਢਾਲਣ, ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ ।

ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ॥

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੇ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-1369)

ਕਾਹੂ ਦਸ਼ਾ ਕੇ ਪਵਨ ਗਵਨ ਕੈ ਬਰਖਾ ਹੈ,

ਕਾਹੂ ਦਸ਼ਾ ਕੋ ਪਵਨ ਬਾਦਰ ਬਿਲਾਤ ਹੈ ॥

ਕਾਹੂ ਜਲ ਪਾਨ ਕੀਏ ਰਹਤ ਅਰੋਗ ਦੇਹੀ,

ਕਾਹੂ ਜਲ ਪਾਨ ਬਿਆਪੈ ਬ੍ਰਿਥਾ ਬਿਲਲਾਤ ਹੈ ॥

ਕਾਹੂ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਅਗਨਿ ਪਾਕ ਸਾਕ ਸਿਧ ਕਰੈ,

ਕਾਹੂ ਗ੍ਰਹ ਕੀ ਅਗਨਿ ਭਵਨ ਜਰਾਤ ਹੈ ॥

ਕਾਹੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਹੁਇ,

ਕਾਹੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਜਮਪੁਰਿ ਜਾਤ ਹੈ ॥

(ਕ. ਭਾ. ਗੁ. 549)

ਚਲਦਾ.....

